

**Гаров - мажбуриятлар бажарилишини
фуқаролик-ҳуқуқий таъминлашнинг усули сифатида**

Курбаниязова Шохноза Улуғбековна

Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши
ҳузуридаги Судьялар олий мактаби тингловчиси

Аннотация: Ушбу мақола гаров институтини фуқаролик-ҳуқуқий мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш усули сифатида таҳлил қилади. Тадқиқотда гаровнинг ҳуқуқий моҳияти, унинг амалий аҳамияти ўрганилади. Амалдаги қонунчилик ва суд амалиёти асосида гаров институтининг самарадорлиги баҳоланиб, халқаро тажрибага асосланган ҳолда миллий қонунчиликни такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилади.

Калит сўзлар: Гаров, мажбуриятларни бажариш, кўчмас мол-мулк, кредитор, қарздор, гаров шартномаси.

Бугунги тараққиёт ҳар қандай мажбуриятларни, яъни шартномали ва шартномадан ташқари келиб чиқадиган мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлай оладиган усулларига зарурият сезмоқда. Ушбу заруриятдан келиб чиққан ҳолда, универсал хусусиятга эга бўлган усулларни аниқлаш юзасидан тадқиқот олиб бориш фуқаролик ҳуқуқи фани олдида турган долзарб вазифалардан бири ҳисобланади. Мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш соҳасида ижод қилиб келаётган аксарият ҳуқуқшунос олимлар томонидан таъминлаш усуллари универсал усуллар сифатида эътироф этишда уларнинг умумий жиҳатларига эътибор қаратадилар, холос. Жумладан, уларнинг самарали, ишончли бўлиши, барча мажбуриятлар бажарилишини таъминлай олиши лозимлиги ва ш.к. Хусусан, Н. М.

Исмоилов, гаров – мажбурият бажарилишини таъминлашнинг энг самарали ва ишончли усулларида бири¹, В. М. Мерзлов, гаров ва кафилик кредит мажбуриятларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг энг самарали усулларида бири² ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти ходимлари ҳамда хорижий олимлар томонидан ҳам гаров мажбуриятлар бажарилишини таъминлашнинг энг ишончли усулларида бири эканлигини³ таъкидлайди.

Муҳаддислардан имом Бухорий, Насоий, ибн Можжа ривоятларига кўра, Муҳаммад (с.а.в.) ўз совутларини бир яхудийга гаровга қолдириб, ундан оилалари учун арпа олганлар. Ислом фикҳида гаров деб, қарзнинг эвазига бирор буюмни ишонч тариқасида қолдириш тушунилади⁴. Қайд қилинган фикрларга қисман қўшилган ҳолда таъкидлаш жоизки, гаров қарздор томонидан олинган мажбурият бажарилмаганида юзага келадиган нохуш оқибатни бартараф этишнинг энг самарали ва ишончли усули бўлиб, у орқали жуда кўплаб муаммолар ҳал этилади. Зеро, Е.И.Музыканинг фикрича, гаров иккита муаммони ҳал қилади: кредиторга қарз олувчи асосий мажбуриятни бажармаган тақдирда, гаровга қўйилган мулк қийматидан компенсация олишга имкон беради; кредит таваккалчилигини пасайтириш ва қарз олиш харажатларини камайтиришга ёрдам беради⁵. Бироқ бу каби қарашлар мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усуллари универсал усуллар сифатида эътироф этиш учун етарли эмас. Ушбу ҳолат мажбуриятлар бажарилишини таъминлашнинг универсал усулларига хос бўлган хусусиятларни аниқлаш ва бу каби хусусиятларга эга бўлган усуллари универсал усуллар

¹ Исмоилов Н.М. О некоторых проблемах цивилистической науки и законотворческой практики/Материалы международной научно-практической конференции на тему «Актуальные проблемы и тенденции развития гражданского законодательства». - Т.: ТГЮИ, 2005. –С.185.

² Мерзлов В.М. Проблемы исполнения и способы обеспечения кредитных обязательств. // Вестник экономической безопасности. №3. 2019. -С.99.

³ Зарипова Г. Мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш усуллари. // Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Ахборотномаси. -2012. -№12. –Б.43;

⁴ Муслмон ҳуқуқи: ИИВ олий таълим муассасалари учун дарслик / С. А. Исхаков, А.Р.Раҳманов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2012. – 120 б

⁵ Музыка Е.И.Залог как способ обеспечения кредитов и инструмент снижения банковских рисков (на примере нефтегазового комплекса). Автореф. дисс. к.э.н. -М.:2006.

сифатида тавсия этиш юзасидан тадқиқот олиб бориш заруриятини юзага келтиради. Ушбу заруриятдан келиб чиққан ҳолда, мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усуллари бўлган гаров ва ушлаб қолишда универсал усулларга хос бўлган хусусиятлар мавжудлигини аниқлаш лозим. Зеро, бугун улар аллақачон универсал усул сифатида эътироф этиб келинмоқда. Жумладан, Англия-Америка доктринасида гаровга қўювчининг барча мол-мулкига нисбатан таъминот белгиланиши, одатда, “universalsecurity” (универсал таъминлаш) ёки universalcharges” (универсал айбловлар)ни англатиши қабул қилинган⁶.

Назаримизда, гаровда мавжуд бўлган қуйидаги хусусиятлари уни универсал усул сифатида эътироф этиш учун асос бўлади: *биринчидан, гаров келгусидаги мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш хусусиятига эга.*

Р.Р.Ленковскаянинг эътироф этишича, келажакдаги ашёга нисбатан ипотека шартномасини тузишда гаровга олувчи мажбуриятнинг бажарилишини таъминламайди, чунки ипотека предмети – гаровга қўювчи гаровга эгалик ҳуқуқи ҳали вужудга келмаган келажак ашёсидир. Р.Р.Ленковскаянинг фикри баҳсли, чунки шартномаси ва қонунда келгусида вужудга келадиган ашёлар ҳамда мулкый ҳуқуқлар гарови назарда тутилиши мумкин. Масалан, Ўзбекистон Республикаси “Гаров тўғрисида”ги Қонуннинг 5-моддаси 2-қисмига асосан, гаров тўғрисидаги шартномада, қонун асосида вужудга келадиган гаровга нисбатан эса қонунда гаровга қўювчи келгусида қўлга киритадиган ашёлар ва мулкый ҳуқуқлар гарови назарда тутилиши мумкин⁷.

Франция Фуқаролик Кодексининг 2333-моддаси 2-қисмига кўра, мавжуд ёки келажакдаги дебиторлик қарзи ҳам гаров билан таъминланиши мумкин⁸.

Гаровни белгилашдан кўзланган мақсад мажбуриятнинг бажарилишини таъминлашдан иборат. Кредитор мажбуриятли муносабатда аксарият қарздорнинг

⁶ Вудд Пх.Р. Сравнительное Лав оф Сесурити Интерестс анд Титле Финансе. Лондон, 2007. -П. 94.

⁷ Ленковская Р.Р. К вопросу о содержании круга существенных условия в договоре купли-продажи земельных участков // Проблемы экономики и юридической практики. 2015. № 3. -С.156-158.

⁸ Civil Code France /https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070721/

шахсига эмас балки “ашёсига ишониб” гаровдан фойдаланишга интилади. Бунда ашё ва мажбурият уйғунлашуви содир бўлади. Зеро, Д.Е.Зацепин таъкидлаганидек, гаровга оид ҳуқуқий муносабатлар аралаш, ашёвий ва мажбуриятли элементларни ўз ичига олади. Қайд қилинган фикрларга қўшилган ҳолда таъкидлаш лозимки, гаров ашёвий ҳуқуқ, бироқ у мажбурият олинишиасосида вужудга келади. Шунинг учун ҳам гаровнинг ўзига хослиги – унинг ашёвий-ҳуқуқий ва мажбуриятли-ҳуқуқий хусусиятнинг ўзаро уйғунлашувидан ҳосил бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодексининг 264-моддаси 2-қисмига асосан гаровга кўра қарздор гаров билан таъминланган мажбуриятни бажармаган тақдирда кредитор (гаровга олувчи) бу мажбурият бўйича ўз талаби гаровга қўйилган мол-мулкнинг қийматидан ушбу мол-мулк эгаси бўлган шахс (гаровга қўювчи)нинг бошқа кредиторларига қараганда имтиёзли суратда қаноатлантирилишига, қонунда назарда тутилган тартибда, ҳақли бўлади.

Франция Фуқаролик Кодексининг 2333-моддаси 1-қисмига кўра, гаров – бу гаровга қўювчининг кредиторига бошқа кредиторларга қараганда кўчар мулк ёки ҳозир ёхуд келажакда моддий кўчар мулк мажмуасига нисбатан имтиёзли равишда тўловни олиш ҳуқуқини берадиган шартнома ҳисобланади. Бу ўринда, Х. Раҳмонкуловнинг, гаровнинг мажбуриятнинг бажарилишини таъминловчи кучи шундан иборатки, агар қарздор томонидан мажбурият бажарилмаса, кредитор ўз талабини гаровга қўйилган мол-мулк ҳисобидан қарздорнинг бошқа кредиторларига қараганда имтиёзли суратда биринчи галда қаноатлантиришга ҳақли бўлади. Асосий мажбурият (банк кредити, қарз, олди-сотди ва ҳ.к.) қандай бўлишидан қатъи назар, гаров барча ҳолларда кредиторга қарздордан ўз талабига монанд келадиган маълум миқдорда пул суммасини ундириш учун ҳуқуқ беради деган фикрини келтириш жоиз.

Гаров билан таъминланган мажбурият қарздор кредиторига бошқа кредиторларга қараганда имтиёз тақдим эта олиши уни бошқа таъминлаш усулларида ажратиб туради.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодексининг 280-моддасида, ундирувни гаровга қўйилган мол-мулкка қаратиш тартиблари белгиланган, бўлиб унга асосан гаровга олувчининг (кредиторнинг) талаблари гаровга қўйилган кўчмас мол-мулк қийматидан суднинг қарорига мувофиқ қондирилади.

Гаровга олувчининг талабини гаровга қўйилган кўчмас мол-мулк ҳисобидан судга мурожаат қилмасдан қондиришга, агар бу гаров тўғрисидаги шартномада назарда тутилган бўлса ёхуд ундирувни гаров нарсасига қаратиш учун асослар вужудга келганидан кейин гаровга олувчининг гаровга қўювчи билан тузилган, нотариал тартибда тасдиқланган келишуви асосида йўл қўйилади. Мазкур келишув туфайли ҳуқуқлари бузилган шахснинг даъвосига кўра бундай келишув суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин.

Агар гаровга қўювчининг гаровга олувчи билан келишувида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, гаровга олувчининг талаблари гаровга қўйилган кўчар мол-мулк ҳисобидан суд ҳужжатига мувофиқ қондирилади. Агар қонунда бошқача тартиб белгилаб қўйилган бўлмаса, ундирув гаровга олувчига топширилган гаров нарсасига гаров тўғрисидаги шартномада белгиланган тартибда қаратилиши мумкин⁹.

Гаров реестри давлат унитар корхонаси ушбу низомга мувофиқ, интернет тармоғи орқали гаров реестрининг узлуксиз кеча-кундуз фаолият юритишни таъминлайди.

Гаров тузилмасининг муҳим унсури – бу махсус оммавий реестрига (чет элда – Ер китоблари) гаров ҳақидаги ёзувни киритиш зарурлигидан иборат бўлган ошкоралик тамойилидир. Россияда бунинг учун махсус реестрлар яратилган. Кўчмас мулк гарови учун – кўчмас мулк ва у билан боғлиқ бўлган битимларга бўлган ҳуқуқлар ягона давлат реестри (ХЯДР), кўчар мулк гарови тўғрисида

⁹ Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси/
<https://www.lex.uz/docs/111189#155943>

хабардор қилиш учун – кўчар мулк гарови тўғрисидаги хабарномаларнинг тегишли реестри.

Ушбу белги гаровни учинчи шахсларга маълум қилиш имконини беради, бу унинг мутлақлиги белгисини таъминлайди. Ҳозирда гаров муносабатларига бино ва иншоотларнигина эмас, балки интеллектуал мулк, инвентарь ва хомашёлар, дебитор қарзлар, қишлоқ хўжалигининг кутилаётган ҳосили ва бошқа мулклар ҳам жалб этиш мумкин. Кредиторлар томонидан молиялаштириш амалиётларини шундай таъминотлар остида амалга ошириш ва таваккалчиликни камайтиришда гаров реестри муҳим ўрин тутди. Унинг юритила бошлаши билан қарздор ва кредиторлар ўртасидаги мулкӣ ҳуқуқлар, бу борадаги чекловлар ҳамда қарздор ўз мажбуриятини бажаришини таъминлашга оид ёзувлардан жамоатчилик кенг фойдаланиш имконияти юзага келиши гаровни оммавий фойдаланишга мўлжалланган таъминлаш усули даражасига кўтаради.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 5 апрелдаги Ф-5464-сонли фармойиши билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш концепцияси”да Гаров муносабатлари ҳақидаги нормаларни ривожлантириш, жумладан таъминлаш чораларини расмийлаштириш тартибини соддалаштириш вазифаси қўйилганлигини инобатга олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодексига гаров таъминотини расмийлаштириш тартибини соддалаштиришга қаратилган ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

биринчидан, 267-моддаси 1-қисмидан “алиментлар тўғрисидаги талаблар” деган сўзлар чиқарилиши;

мазкур модда 3-қисм билан тўлдирилиши тақлиф этилиб, унда тарафларнинг ўзаро келишувига асосан, алимент тўлаш мажбуриятини гаров билан таъминлаш юзасидан шартнома тузилиши, шартнома алимент мажбуриятлари икки ойдан ортиқ муддат давомида бажарилмаган тақдирда ундирувчига ундирувни гаров предметиға қаратиш ҳуқуқини бериши, алимент тўлаш мажбуриятини гаров билан таъминлашда

гаров қиймати қонунчиликда белгиланган энг кам ойлик иш ҳақининг икки юз эллик бараваридан кам бўлмаслиги лозимлиги баён этилган.

Иккинчидан, 280-моддаси 2-қисми билан тўлдирилиши таклиф этилиб, унда тараф шартнома шартлари билан гаров билан таъминланган мажбуриятнинг бажарилмаганлиги ёки зарур даражада бажарилмаганлиги туфайли келиб чиққан талабларни гаровга қўйилган мулк ҳисобига қондириш учун ундиришни мажбуриятларни таъминлаш сифатида гаровга қўйилган мол-мулкка қаратишга ҳақли эканлиги баён этилган. Мазкур таклиф қабул қилиниши билан мажбуриятнинг бажарилмаганлиги ёки зарур даражада бажарилмаганлиги туфайли келиб чиққан талабларни гаровга қўйилган мулк ҳисобига қондириш учун ундиришни мажбуриятларни таъминлаш сифатида гаровга қўйилган мол-мулкка қаратиш судсиз тартибда соддалаштирилган шаклда амалга оширилади.

Мажбуриятлар бажарилишини таъминлаш усули сифатида гаровни тарафлар тўғри танлашлари учун унинг афзалликлари ва нуқсонлари хусусидаги қуйидаги хулосамизни келтирамиз: *гаровнинг афзалликлари*: гаров билан нафақат асосий мажбурият бажарилиши таъминланади, шу билан биргаликда, гаров предметини сақлаш учун қилинган харажатлар, шунингдек, неустойка ва бошқа келтирилган зарарлар ҳам қопланади; гаров предметини эгаллаш мажбурият бажарилишини энг юқори даражада кафолатлаш имкониятини яратади. *Гаровнинг нуқсонлари*: гаров предметининг харидоргирлигини эътиборга олган ҳолда эҳтиёткорлик билан танлаш лозим; баъзи харидоргир мол-мулк кўчмас мулк, интеллектуал мулк объектлари, қимматли қоғозлар) гаров сифатида расмийлаштириш бўйича қўшимча харажатлар қилинади; гаров нарсасини сақлаш учун харажатлар қилинади; гаров нарсанинг тасодифан нобуд бўлиш ёки шикастланиш хавфи уни ушлаб турувчи зиммасига тушади.

Хулоса шуки, гаров тарафлар томонидан тузиладиган ҳар қандай мажбуриятлар бажарилишини таъминлай оладиган мажбуриятлар бажарилишини таъминлашнинг универсал усули бўлиб ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Исмоилов Н.М. О некоторых проблемах цивилистической науки и законотворческой практики/Материалы международной научно-практической конференции на тему «Актуальные проблемы и тенденции развития гражданского законодательства». - Т.: ТГЮИ, 2005. –С.185.
2. Мерзлов В.М. Проблемы исполнения и способы обеспечения кредитных обязательств. // Вестник экономической безопасности. №3. 2019. -С.99.
3. Зарипова Г. Мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш усуллари. // Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Ахборотномаси. -2012. -№12. – Б.43;
4. Мусулмон ҳўкуқи: ИИВ олий таълим муассасалари учун дарслик / С. А. Исхаков, А.Р.Рахманов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2012. – 120 б
5. Музыка Е.И.Залог как способ обеспечения кредитов и инструмент снижения банковских рисков (на примере нефтегазового комплекса). Автореф. дисс. к.э.н. - М.:2006.
6. Wood Пх.Р. Сравнительное Law оф Сесурити Интересс анд Титле Финансе. Лондон, 2007. -П. 94.
7. Ленковская Р.Р. К вопросу о содержании круга существенных условия в договоре купли-продажи земельных участков // Проблемы экономики и юридической практики. 2015. № 3. -С.156-158.
8. Civil Code France / <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT00006070721>
9. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси/ <https://www.lex.uz/docs/111189#155943>